

ПРОБЛЕМА ОЗДОРОВЛЕННЯ ДІТЕЙ НА СЛОБОЖАНЩИНІ НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті висвітлено теоретичні ідеї і досвід організації оздоровчої роботи для дітей Слобожанщини на початку XX століття.

Ключові слова: оздоровлення, Слобожанщина, дитячі майданчики, літні дитячі колонії.

В статье освещены теоретические идеи и опыт организации оздоровительной работы для детей Слобожанщины в начале XX века.

Ключевые слова: оздоровление, Слобожанщина, детские площадки, летние детские колонии.

The article provides theoretical insights and experience of health work for children in Slobozhanshine early twentieth century.

Key words: health, Slobozhanshina, playgrounds, children's summer colony.

Постановка проблеми. Від стану здоров'я дітей багато в чому залежить добробут нашого суспільства. В останні роки в країні спостерігається тенденція до погіршення здоров'я і фізичного розвитку дітей. Серед причин, які негативно впливають на здоров'я підростаючого покоління, можна виділити несприятливий вплив екології, зниження життєвого рівня населення, часті стреси, вміст в продуктах харчування великої кількості хімічних домішок, барвників, консервантів, неякісна питна вода тощо. У цих умовах особливого значення набуває оздоровлення дітей: відновлення, розширення адаптаційних здібностей організму, профілактика захворювань, підвищення стійкості організму до негативних впливів зовнішнього середовища. Розв'язання зазначеної проблеми залежить не тільки від використання сучасних підходів і методик, а й від впровадження позитивного досвіду минулого. Особливо цікавим з цього погляду є період, початку XX

століття, який характеризувався активним пошуком нових форм і методів оздоровчої роботи з дітьми.

Аналіз актуальних досліджень. Висвітленню роботи оздоровчих закладів переважно у контексті аналізу розвитку дошкільного виховання в Україні у визначених хронологічних межах присвячені дослідження І. Улюкаєвої, С. Попиченко, З. Рего.

Мета статті – розкрити теоретичні ідеї і практичний досвід роботи оздоровчих закладів Слобожанщини на початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. У процесі наукового пошуку виявлено, що проблема оздоровлення підростаючого покоління у досліджуваний нами період тісно пов'язана з появою дитячих майданчиків і літніх дитячих колоній, організаторами яких виступали педагогічно-просвітницькі товариства. Установлено, що ініціатором створення літніх колоній на Слобожанщині виступило Харківське товариство грамотності, у складі якого у 1898 році було відкрито санітарний комітет, члени котрого опікувались літнім оздоровленням дітей. У грудні 1903 року цей комітет було реорганізовано і на його базі створено комітет шкільних літніх колоній [3].

На підставі знайдених фактичних матеріалів було виявлено, що в шкільних літніх колоніях Харківського товариства поширення в народі грамоти оздоровлювались, відпочивали й навчались діти різного віку [2, 3].

Аналіз звітів діяльності комітету шкільних колоній і архівних документів дозволив визначити основні завдання літніх шкільних колоній:

1. Надання можливості найслабшим дітям незаможних батьків стати дужчими в здорових сільських умовах і набратися сил для подальшого більш успішного й безперешкодного засвоєння курсу навчання;

2. Використання спільного перебування дітей у селі під досвідченим керівництвом для практичного ознайомлення з живою природою, набуття навички її спостерігати й систематизувати ці спостереження, а також для розвитку в дітей любові до природи й активного піклування про її охорону;

3. Ознайомлення міських дітей з умовами сільського побуту, з сільськими роботами, а також з усіма найістотнішими особливостями краю і з визначними місцями й установами, розташованими поблизу колоній;

4. Розвиток в дітях корисних і гарних звичок: догляд за самим собою, товаришами, взаємодопомога, взаємні поступки, і взагалі підвищення морального рівня вихованців.

Зазначимо, що виконанню викладених завдань – санітарних і педагогічних – підпорядковувався весь устрій літніх колоній [5].

Покращенню стану здоров'я вихованців у літніх колоніях приділялась багато уваги, найперше, правильній організації дитячого харчування. Так, меню обіду й вечері по можливості урізноманітнювалось щодня, причому зверталася увага на доброякісність, свіжість і смак продуктів. Кожна дитина одержувала їжі вдосталь, досхочу. Згідно з нормами харчування, встановленими в колонії, на кожного вихованця було потрібно в день від 2 до 4 склянок молока, $\frac{1}{2}$ фунта м'яса, 1 фунт білого хліба, від $\frac{3}{4}$ до 1 фунта чорного, яйця, рослинні білки, вуглеводи, жири тваринні й рослинні у вигляді приправ до обіду й вечері. Відзначимо, що завідувача господарством повинна була спільно з лікарем колонії стежити за доброякісністю їжі й своєчасним розподілом споживання її.

Значний час у літніх колоніях відводився організації різноманітних занять і прогулянок дітей на свіжому повітрі. Нами було встановлено, що після сніданку, з 10 години ранку до 10.30, діти займалися шведською гімнастикою, бігали і марширували під музику (фортепіано). Такі рухливі ігри відігравали величезну роль в організації й діяльності літніх колоній, і велися вони, як правило, з великим успіхом. Так, за даними архівної справи «Склад комітету, медична доповідь, звіти й листування про роботу комітету літніх дитячих колоній», у звіті членів комісії однією з важливих особливостей організації літньої колонії Харківського товариства поширення грамоти 1905 року було названо організацію завідуючим В. Наследишевим

гімнастичних вправ. У документі, зокрема, наголошувалося, що в колонії було споруджено прилади для занять гімнастикою: трапецію, кільця, паралелі, мішечки з піском для ручних вправ, пристосування для перестрибування. Результатом гімнастичних вправ стало збільшення мускульної сили дітей [4].

Між 5 і 7 годинами проходили ігри або діти знову йшли гуляти в ліс чи на поле в супроводі завідуючих. Під час прогулянок колоністи співали хором, бігали наввипередки, шукали в лісі гриби чи суниці, вудили рибу в річці, ловили для колекції комах, метеликів і жучків, причому завідуючі пояснювали всі види рослин та їхнє значення. Зауважимо, що спостереження за комахами і тваринами, на думку вихователів колоній, повинно було «...зацікавити дітей і відучити їх від хибного страху до тварин і комах, позаяк багато хто з дітей, особливо дівчатка, боялися брати до рук навіть комах, не кажучи вже про жаб і ящірок». Згодом Ф. Пушкаренко і А. Соллерс, завідуючі літньою колонією Товариства грамоти в 1910 р. напишуть, що їх «...старання увінчались успіхом, і за 2-3 тижні діти ледь не кожну комаху тягнули до нас і просили пояснити, розповісти і т.ін., багато разів вони висловлювали бажання скласти колекції ...» [6].

Установлено, що піші екскурсії, які щодня проводилися організаторами колоній, сприяли зближенню дітей між собою, залишали глибокий слід у їхній пам'яті, давали привід для спогадів і розповідей.

Протягом години, після вечері, знову організовувалися рухливі ігри на майданчику перед будинком, а також іноді влаштовувалися імпровізовані музично-літературні вечори, причому колоністи розучували нові хоріві дитячі п'єски і пісні під керівництвом завідуючої С. Климової (1909 р.), а охочі з дітей декламували байки, вірші й оповідання. О 9 годині хором співали вечірню молитву, а о 9.30 діти спали міцним сном.

У вільний час діти займалися прибиранням приміщення, наводили лад у дворі, саду; читали, співали, грали тощо [3].

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що й теоретичними питаннями організації оздоровлення дітей у зазначений період займалось Харківське товариство поширення в народі грамоти. Так, у ході наукового пошуку було з'ясовано, що за ініціативою Товариства в м. Харкові у 1915 році відбувся з'їзд з організації розумних розваг для населення Харківської губернії. На засіданнях з'їзду обговорювали різноманітні проблеми, серед яких чільне місце посіла проблема оздоровлення міських дітей. У цьому плані заслуговує на увагу доповідь М. Станіловської «Дитячі літні майданчики», в якій було наголошено, що літні майданчики є необхідним засобом оздоровлення, виховання й освіти. Такі установи, на думку доповідачки, повинні задовольнити основне прагнення дітей до рухливості, до дії та внаслідок цього сприяти розвитку в дітей активності духовної й тілесної. Результати перебування дітей на майданчику, на переконання М. Станіловської, виявлятимуться «у зміцненні здоров'я дітей»; у підвищенні їхньої життєрадісності, у засвоєнні ними внутрішньої дисципліни в особистих і суспільних проявах, у розвитку суспільних інстинктів і почуттів, або, як кажуть, у розвитку почуття суспільності» [1, с. 319–329].

Засобами для досягнення зазначених цілей, на думку просвітянки, повинні були стати ігри, самостійні й організовані керівниками, фізична праця, прогулянки, екскурсії, подорожі, об'єднана робота всіх груп дітей у якійсь спільній справі, як-от: влаштування свят, спільних прогулянок, показових виставок, музеїв тощо. Внутрішнє життя майданчика, як зазначала М. Станіловська, має складатися із стосунків дітей і керівників на ґрунті певних занять. При цьому найголовніше, на переконання просвітянки, – не кількість таких занять, а їхня якість. Майданчик може бути гарно обладнаний зовні, та на ньому все ж може не бути внутрішнього життя. Там, де є внутрішнє життя, діти не просто відвідувачі майданчика, яких чогось навчають, якимось розважають, за щось нагороджують або карають.

М. Станіловська звернула також увагу на додаткові засоби, які конче потрібні для досягнення успіху в роботі майданчиків. Так, просвітянка передусім назвала невеличку бібліотечку, яка стане в пригоді у зв'язку з організованим читанням, розповіданням, ілюстративним малюванням, драматизацією тощо. До інших спеціальних засобів, спрямованих на зміцнення здоров'я дітей, доповідачка віднесла купання, душ, гімнастику й організацію харчування.

Педагог висловила й цілу низку пропозицій щодо успішної організації й діяльності літніх майданчиків, серед яких: необхідність ізоляції майданчика від вулиці; реєстрація відвідувачів і відвідувань, добровільне відвідування майданчика і вільний вибір занять, розподіл дітей на вікові групи, наявність достатньої кількості керівників і приладдя [1].

Згідно даних додатку до доповіді М. Станіловської, в Харкові діяли літні дитячі майданчики, ініціаторами яких стали Харківське педагогічне товариство (3 майданчики), Товариство сприяння фізичному вихованню й захисту дітей (3 майданчики), 1 майданчик тимчасовий, при 4-му попечительстві допомоги сім'ям запасних, 1 майданчик дитячого народного єврейського садка, 1 майданчик при притулку для дітей запасних центрального педагогічного комітету тощо [1, с. 319–329].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз історико-педагогічної літератури й архівних джерел показав, що на початку ХХ століття на Слобожанщині увага місцевих просвітян була спрямована на проблему оздоровлення й виховання підростаючого покоління. Важливу роль в організації оздоровчих закладів відіграло Харківське Товариство поширення в народі грамоти, яке займалось розробкою не тільки теоретичних питань щодо організації й роботи оздоровчих закладів, а й влаштовувало самі заклади. Подальші дослідження необхідно спрямувати на вивчення досвіду організації оздоровлення дітей у дитячих садках, яслах тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Станиловская М.М. Детские летние площадки // Труды созданного Харьковским обществом грамотности (7-12 июня 1915 г. в городе Харькове съезда по вопросам организации разумных развлечений для населения Харьковской губернии. – Т. II Постановления и доклады. – Харьков, Тип. «Печатное дело», 1915. – С. 319-329
2. Отчет школьных летних колоний Харьковского общества грамотности. – Х., 1910–1911. – 21 с.
3. ф 200, оп. 1, од. зб. 269, 1904 р., 14 арк. – Проект, инструкции и переписка о деятельности Комитета школьных летних колоний.
4. ф 200, оп.1, од. зб. 286, 1905 р., 54 арк. – Состав комитета, медицинский доклад, отчеты и переписка о работе комитета летних детских колоний.
5. ф 200, оп.1, од. зб. 364, 1910 р., 50 арк. – Доклад училищной комиссии о задачах, постановке, и правильном устройстве летних школьных колоний. Отрывок научно-исследовательского доклада об организации детского воспитания и детских садов.
6. ф 200, оп.1, од. зб. 415, 1913, 96 арк. – Дело о дополнительных школах. Отчеты комитета и отдельных школ, переписка о работе школ.